

Ярослав ГОЛОБОРОДЬКО,
доктор філологічних наук,
професор

Поетичні універсалиї Ліни Костенко

Зазвичай митець репрезентує себе зоровими ефектами й смисловими величинами, які він опанував. Серед константних аспектів поезії Ліни Костенко, що їх обсервує вона майже все художнє життя, одне з найпомітніших місць належить зорово-смисловому аспектові «людина – доля – час». Він охоплює і вірші, що склали збірку «Мадонна Перехресть», яка побачила світ 2011 року в київському видавництві «Либідь».

*Якби я знала, що то щастя,
Я б зупинила оту мить*

До цієї книжки ввійшло 74 ліричні тексти. Поезії «Мадонни Перехресть» мають свої хронологічні «родзинки» й прикмети. Вони створені в різні духовно-історичні періоди, між найвіддаленішим у часі й найостаннішими віршами відстань у 48 років. Переважну більшість із них датовано: зазвичай указано рік, місяць і число написання. Для Ліни Костенко робота над ліричним віршем – це енергетична концентрація зусиль протягом короткого відтинку часу, це стрімкі гейзери почуттів і миттєвий зблиск-спалах думки, це рельєфний настроєвий органічний рисунок, який навряд чи можна передати тягуче-довготривалим вживанням у текст. Абсолютно не випадковим є те, що кожен із поетичних текстів, які докладно хронометровано в «Мадонні Перехресть», з'явився впродовж одного дня. Вірш – це комета, що не тримається на небосхилі мислі, яка творить, надто довго, проте потім із безконечною самовідданістю може прямувати своїм зоряним шляхом.

Цікаво оглянути й історико-духовні періоди, репрезентовані поезіями збірки. Два вірші з доби емоційно-бунтівного шістдесятництва – «У марафона вломилась нога...» (1963), «За гріх щастливості в неслухний час...» (1965). Ще два вірші з часів імпульсивної та бага-

товекторної перебудови – «Обдарував присутністю, побув...» (1989) та «В Енн-Арборі, де осінь – наче храм...» (1989). Чимало поезій періоду оформлення новоукраїнської державності й кінця тисячоліття, серед яких «Сніги в снігах. Ріку скувала крига...» (1991), «Вівтар, трибуна і шинквас...» (1994), «У чашу дня упав кристалик вечора...» (1998), «І все. І ніч. Живу, як в дзоті...» (1998), «До мене в хату заповзла гадюка...» (1999). Основою книжки стали вірші початку двотисячних років – періоду мегасподівань та їхнього мегарозвінчання, що виразився в яскраво інертній динамічності суспільного розвитку. З-поміж цих ліричних текстів варто виокремити такі, що належать до найновіших, – «Коти, зайці, ведмедики, лисиці...», «Навшпиньки повертаюся в ті дні...», «Вінграновський над Россю», «Графиня Розумовська», «Біжутерія з магми», «Колі ганяли голку патефони...» (усі – 2011). Звертає на себе увагу той факт, що в «Мадонні Перехресть» немає жодного вірша з періоду 1970-х років, а також те, що два вірші взагалі не датовано, не позначено хоча б рік їхнього написання – це «Чавунна ніч, гараж моєї втоми...» й «У анти-світі, там, де анти-я...». До речі, вони й подані в парі, один за одним, навіть на одній сторінці.

Новою збіркою Ліна Костенко продовжує розвивати концепцію, на якій ґрунтується вся її творчість, – непроминального значення духовно незалежної та інтелектуально самодостатньої особистості. Її *я-нараторка* (оповідачка, лірична героїня) належить до ультравольових, яскраво життєстійких і свідомісно незламних натур. Вона відчуває невичерпність своїх психологічних ресурсів, усвідомлює власну етикоморальну непересічність і не лише не приховує, а й принагідно підкреслює це. Вона наділена гостроаналітичним розумом, цікавиться макропроцесами, що розвиваються довкола, вдумується в те, що бачить і спостерігає в українській дійсності, й доходить висновку, що все врешті складається в такий алогічно-парадоксальний (щоб не сказати абсурдний) спосіб, який викликає передовсім критичні оцінки й судження:

*Ми що не вибором, то втратим,
І в цьому вся наша біда.
(«Ми хочем тиші, хочем храмів...»).*

Я-нараторка Ліни Костенко належить до категорії тих, кого варто схарактеризувати як особистість-виклик. Це нонконформістка, для якої перебувати в духовній опозиції до мейнстрімних, поширених уяв-

лень і поведінкових канонів є необхідною умовою гідного й повнокровного життя. Вона впевнено й непохитно – і при цьому без особливого пафосу та декларацій – протиставляє цінності, якими сама живе й керується, тим, що вважаються нормативними, загальноприйнятими в навколишньому соціумі.

Я-нараторка досить іронічно оцінює соціумну ціннісну культуру, вважаючи її невиліковно залежною від швидкозмінних векторів і пріоритетів сьогодення. Вона не просто з відвертою іронією – з жорсткою саркастичністю ставиться до тієї частини людства, яка підхоплює, сповідує, культивує соціумні цінності, не вдумуючись і не рефлексуючи над ними, яка існує інерційно і стихійно, з мовчазною готовністю приймаючи, поділяючи й утілюючи ті «стандарты», що тотально й епідемічно поширюються в соціумі. Так, її бентежить, непокоїть така риса ознака загальної ментальності, за якої «тепер все всім до лампочки, до фені, до фіга». Коли вона розмірковує над цим, у її думках пробиваються гостроскептичні інтонації, підсилені звуками душевного болю й нотками майже відчаю:

*І страшно, і не віриться, –
невже не пам'ятаються?
Отак все далі й піде, настояне на злі?
А часом вже і думаєш, –
а може, люди – віруси,
от просто собі віруси
на цій живій Землі?!*
(«Жаби ганяють ряску над нуклідами...»).

Колізію «особистість – соціум» проведено крізь усю віршову фактуру збірки «Мадонна Перехресть». Ліні Костенко не треба шукати рішення цієї колізії, бо воно живе, нуртує у свідомості її *я-нараторки*. За поетичною версією книжки, соціум як цілісність (із його звичаями, порядками, психологічними нормами, стилем життєповедінки) ніколи не був і не стане незамінною передумовою людського щастя. Примарний пріоритетності соціуму, соціумного життя є надійна альтернатива – розвинений внутрішній простір особистості, який, з одного боку, гранично відкритий почуттєво-мисленевим шуканням і самоздійсненням, а з другого – герметично зачинений для нав'язливих зовнішніх вторгнень. Внутрішній простір задля *я-нараторки* – це найкоштовніша величина, невидимий діамант особистості, це джерельна сила, що допомагає людині вистояти, утвердитися й по-справжньому наблизитися до відчуття й розуміння щастя. А воно, це саме щастя, не може бути привселюдним, публічним, воно глибокоособистісне, виключно внутрішнє, приховано інтимне. Воно завжди поруч, завжди осяжне, завжди здійсненне, доступне й реальне. Варто лише відчутти і, так би

мовити, зафіксувати, вичленувати його у власних почуттях і свідомості, як про це з м'яким щемом говорить *я-нараторка* Ліни Костенко:

*Якби я знала, що то щастя,
Я б зупинила оту мить,
(«Ліс був живий. Він не прощався...»).*

Проблемою, що в достеменно-глобальному вимірі непокоїть *я-оповідачку*, є відчуття плінності Часу, минущості людського життя. Вона (ця проблема) незрівнянно вагоміша за віяння нестійкого соціуму, за технократичні культури цивілізації, за безкінечно мінливу розмаїтість міжособистісних конфліктів і колізій. Час, за реаліями збірки, впливовіший суто фізично, людина ж тримається своїм пам'ятанням. Протистояти законам Часу, що забирає незамінних людей і дорогі події-спогади, можливо лише збереженням пам'яті про те, що пройшло, відбулося, залишилося в минувшині. Проте «минуле» зовсім не означає «втрачене». Справжня втрата – це втрата здібності, схильності до пам'ятання. Урешті, пам'ятати – задля *я-нараторки* Ліни Костенко – означає повертати Часові те, що він намагається видалити, викинути зі свого поточного активу. Й хоча вона усвідомлює, що

*Було все так, як вже не буде,
як вже при них, а не при нас.*
(«Коли замовкли менуети...»),

та все ж при цьому цілком, сказати б, концептуально підкреслює особистісний, внутрішньосвідомісний характер свого пам'ятування, утверджуючи думку про те, що чим довірливіший, сокровенніший спогад, тим надійніше зберігається дороге й незамінне, чим розвиненіший і облаштованіший простір інтимного життя-буття людини, тим незалежніша вона від соціуму й тим виразніше протистоїть Часові.

*Навшпиньки повертаюся в ті дні.
Вони, як сонце, сходять у мені.
Там є наш дім і обрій твоїх рук,
і ще душа не відає розлук.*
(«Навшпиньки повертаюся в ті дні...»).

Збірці «Мадонна Перехресть» притаманні відточена форма віршорядка, ємність поетичної фрази, метафоризована, хоча й без гіпертропіки, мова, переважно нескладна прозора структура вірша, філософський стиль нарративу (розповіді). Сказати, що поетична манера Ліни Костенко традиційно зберігає свою афористичність, було б замало – багатьом поезіям властивий карбований поступ думки. Архітектура вірша – порівняно з попередніми збірками – загалом не змінилася й містить акцентований початок, стильний розвиток ліричної колізії й філософемно-афористичний фінал. Переважають у збірці невеликі ліричні структури, які зазвичай складаються з двох-трьох строф, що засвідчує тяжіння до лаконічного поетичного думання, хоча представлені й фабульні вірші – такі, як «Графиня Розумовська», «Гюго в старому маяку», «Сучасники», «Люди з Табулена», позначені розлогістю й настоянн на історичних або алегорійних колізіях. Загалом же поезії традиційні для поетичної культури Ліни Костенко й не так засвідчують її нові контури, як потверджують канон, напрацьований попередніми стадіями творчого розвою.

Завершуючи обсервацію поетичних текстів «Мадонна Перехресть», відзначу, що розташовані вони в ахронологічному порядку і, сказати б, за принципом вітражного стилістики, сполучені не часом їхнього написання, а інтонаційно-зоровими ракурсами. Це позбавляє їхнє сприйняття надмірної очевидності ліричного розвою Ліни Костенко й потребує значно більших зусиль у процесі спостережень за її поетичною еволюцією, явленою віршами як другої половини ХХ, так і початку ХХІ століття.

Диптих «Бо що життя? Це усмішка двойлеза...» сконденсовано репрезентує найхарактерніші риси й ознаки збірки «Мадонна Перехресть» – тяжіння до карбовано-лапідарної фрази й укоріненість в узагальненій масштаб думки. Якщо поглянути панорамно на всю поезію Ліни Костенко, то стає зрозуміло, що вона постійно шукає, виражає і формулює визначення тієї невловимої консистенції, що її позначають словом-виміром «життя». Її бентежить і не відпускає за гадка багатобарвного й невимовно складного життя – життя, взятого в його різних і нерідко різнополюсних знаках, виявах і сутностях, яке вона визначає й підсумовує ліро-епічною формулою, що цілком очевидно претендує на статус достеменної поетичної універсалії:

*Бо що життя? Це усмішка двойлеза.
Ридання чардаша і гордість полонеза.*